

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 március Ról-ról

Gyórfy Iván: Fehérek közt egy amerikai (Lincoln. Színes, feliratos amerikai-indiai történelmi film, 150 perc, 2012. Rendező Steven Spielberg.)

Meglepő módon épp egy brit miniszterelnök, Lloyd George jelentette ki Abraham Lincolnról, amikor 1920-ban felavatta a polgárháborús elnök szobrát Londonban: „azon óriások egyike, akik halálukkal elveszítik nemzetiségüket”. Bár a megnevezett szilárd elveket vallott az amerikai eszmék felsőbbrendűségéről és az erkölcsi példamutatásról, amit az Egyesült Államoknak a világ előtt mutatnia kell, hogy hozzájáruljon annak megváltoztatásához, alighanem a két lábbal mindig az amerikai földön (külföldön például sohasem) járó, a kentuckyi erdőkből az USA legmagasabb pozíciójába jutó Lincoln lepődött volna meg leginkább ezen a skatulyán. Nem tört és nem is törhetett volna egyetemes népszerűsége – halála előtt a fiatalokú amerikai történelem egyik leggyűlöltebb figurája volt, akinek ugyan sikerült úrrá lennie a polgárháborús megosztottságon, és elindíthatta az országot a nagyhatalommá válás és a belső konszolidáció útján, csak halálával bocsáthatták meg neki a háborúban odavesztett százezreket, a béke és törvényesség eltiport illúzióját, nem is beszélve a feketék félresikerült emancipációjáról. Ám éppen tragikus, egy konföderációs elveket valló, meghasonlott színész kezétől elszenvedett halála faragott belőle egyetemes ikont, akinek örökségével kapcsolatban már ekkor keserűen jegyezte meg egy korabeli újságíró: „Mostantól kezdve nem mondhatjuk ki az igazat Abraham Lincolnról.”

Steven Spielberg a kimondhatatlan igazság meghaladására tett kísérlete természetesen torzó maradt: csonkaságában is megközelíthetetlen vonzerejű, épsége nélkül is élvezetes, hiányosságaival együtt is szerethető, ám a történelmi kontextustól tudatosan eltávolított darab. Lincoln-filmje az amerikai – és a mindenkori – politikai rend kritikus, éleslátásával kitűnő szemléje, még akkor is, ha az olyannyira felszabadítani vágyott feketék beleolvadnak a sötét tónusú háttérbe, ha a korszak egyes főalakjai mellékalakokká degradálódnak vagy eltűnnek szem elől, ha a polgárháború Ambrose Bierce tollára illő értelmetlen rettenete megtűrt paravánként árválkodik a sarokban. Spielberg az afroamerikai sorsáról forgatott, a *Bíborszín* (1985) és az *Amistad* (1997) utáni harmadik tabudrámája – és a *München*, a *Schindler listája* vagy a *Ryan közlegény megmentése* palettáján a jobbak közé tartozó, immár sokadik társadalmi hitvallása – bár problémaérzékenységgel nem hatol mélyre, látvány- és hangulatvilágával, a páratlan színészi játékkal és a demokrácia működésének tenyeresét és fonákját egyaránt hitelesen láttató rendezésével pályájának egyik legemblemikusabb alkotásához hívja tetemre a nézőket.

A címszereplő életét egyetlen gondolati ívre és egy meghatározott periódusra feszíti fel: az amerikai polgárháború legvégének, 1865 januárjától áprilisáig terjedő szakaszának tartamára,

amely pontot tesz a feketék szabadságáért folytatott abolicionista harc végére (miközben törvényes diszkriminációjuk még száz évig meghatározza a társadalmi-politikai törésvonalakat). Lincoln, a másodjára is megválasztott elnök mindent elkövet, hogy tető alá hozza a nemzetet öldöklő beháborúba taszító megegyezést a rabszolgaság eltörléséről, lehetőleg még azelőtt, hogy formálisan is aláírnák a békét, hogy az újraegyesítés a 11 elszakadt államra is kötelező érvénnyel léptesse életbe a 13. alkotmánykiegészítést. Ennek érdekében meg kell küzdenie pártja belső ellentéteivel (amelyeket az 1854-ben három politikai mozgalom egyesítésével létrehozott Republikánus Párt működésébe eleve bekódoltak), mindenekelőtt a radikális abolicionisták – a filmben Thaddeus Stevens (Tommy Lee Jones) képviselésével – és a konzervatív békepártiak – Francis Preston Blair pártalapító atya (Hal Holbrook) vezetésével – érdeklődéseivel, saját adminisztrációjának széthúzásával, valamint az elképzeléseinek szilárdan ellenálló demokratákkal. Karizmatikus fellépésével, ragyogó szónoklataival, ravasz taktikázással és a mindig kellő pillanatban előtörő zabolátlanul szenvedélyes dühkitöréseivel (meg persze a sötétben bujkáló szavazatvásárlók motiválásával) sikerül neki a lehetetlen: a hivatalosan beinduló béketárgyalások előtti utolsó pillanatban megszerzi a szükséges felhatalmazást, s tetteivel beírja nevét a legnagyobb amerikai elnökök közé. Természetesen a háború gépezete tovább dübörög, s mire a fegyveres konfliktus kitörését névleg okozó Sumter-erődben ismét felvonják a csillagos-sávós lobogót, Abraham Lincolnnak már csak néhány órája van hátra az életéből: a Ford's Színház páholyában halálosan megsebzí John Wilkes Booth pisztolygolyója. A film utolsó képsorai az egy hónappal korábbi második beiktatási beszéd szavait idézik, ha nem is a mennybe, de legalább az emberi haladás védőangyalai közé emelve az amerikai elnököt.

Jogos és igaztalan kritikák egyaránt érhetik a *Lincolnt*. Polgárháborús filmet készíteni néhány elnagyolt, élő és halott katonákat felsorakoztató jelenettel, életrajzi filmet biográfiai alaposság nélkül – valóban menthetetlen tévedés lenne, ha Spielberg szándéka és a vágóasztalon létrejött végeredmény bármelyiket is alátámasztaná. A forgatókönyv azonban eleve hármast írat. A 12 évig készülő film alapanyagát Doris Kearns Goodwin Lincoln politikai lavírozásairól készített könyve szolgáltatja, amelyből először Paul Webb, majd a *Münchenen* a rendezővel már korábban is együtt dolgozó Tony Kushner készített félezer oldalra rugó szöveggömböt, ám Spielbergnek az életrajzot, illetve a polgárháborút 7 hatalmas csatajelenettel is megidéző nyersanyagok közül csupán a 13. alkotmánykiegészítés elfogadására vonatkozó 65 oldal keltette fel a figyelmét – ennek centrumába szervezte hát a filmjét. És ez a *Lincoln* valóban megáll a lábán: nem kell tudnunk, hogy az illinoisi vándorüggyvéd a *Biblia* és a Shakespeare-drámák mely, emberismeretének alapjait jelentő passzusait tudta fejből idézni ahhoz, hogy átéljük karakterének mélységét és őszintén élvezzük Daniel-Day Lewis minden dicséretet megillető játékának autenticitását, amikor a legváratlanabb helyzetekben áll elő egy-egy klasszikus idézettel vagy sokatmondó adomával. És nem kell ismernünk a polgárháború mélyén rejlő valódi gazdasági-geopolitikai összetevőket – a vámháborúktól az újonnan betelepített földek rabszolgapolitikájáig – ahhoz, hogy megértsük a film főalakjait emésztő erkölcsi dilemmákat. És aligha kell tudnunk kibogozni a szövetségi és állami jogrend szövevényét és elhelyeznünk hamis (a kiegészítésre nemmel szavazók esetében) vagy valódi névvel megidézett képviselőket, pártkádereket, a közélet minden rendű és rangú alakját annak érdekében, hogy a nyakatekerten ékesszóló szónoklatokból, s egy-egy elkapott gesztusból felépítsük az illetők személyiségrajzát, valamint elveik és előéletük elhelyezkedését egy Lincolnéhoz mért skálán.

Ugyanakkor nem tekinthetünk el a film gyengeségeitől sem, még ha olykor erénnyé vagy pátozzá magasztosítja is őket a rendező. S nem csak azért, mert hamis képet festenek egy korról, hanem, mert tartósítják a féligazságokat és előítéleteket, amelyek ma már a fehér középosztály szemszögéből sem tarthatók, s néha a film belső logikáját is felborítják. D. W. Griffith 1915-ös polgárháborús, ám erősen rasszista, korszakos játékfilmje, az *Egy nemzet*

születése óta legalábbis illendő a nagyobb alázat e téma mozgóképes ábrázolásában. Az, hogy a Spielberg-film nyitójelenetében fehér és fekete katonák szavalják Lincoln ma már leghíresebb, a Gettysburgi temető felavatásán mondott beszédét („...hogyan ez a nemzet, Isten uralma alatt, újjászülessék a szabadságban; és hogy az a kormányzat, amely a népé, a nép által és a népért van, ne tűnjék el a föld színéről”), nemcsak képtelen, de értelmetlenül szűkkeblű ötlet – hacsak a szerepe nem az, hogy a fekete mozgalmárok egyetlen életszerű, a rabszolgák felszabadításával ügyüket egyáltalán nem letudó figurájával „ajándékozza meg” a publikumot. Az sem a legszerencsésebb, hogy Ulysses S. Grant és William T. Sherman tábornokok a háborút a hadszíntéren 1865 áprilisára (a déliek appomatoxi fegyverletételére) ténylegesen és nem a törvényhozási szócsatákban már hónapokkal korábban eldöntő erőfeszítései homályban maradnak; persze még magyarázható egy elvi döntés köré kanyarított és a film tudatos dramaturgiájából fakadó rendezői koncepcióval, s elintézhető a hadtörténelmi kronológia felé tett közömbös vállrándítással. Kevésbé menthető azonban az afroamerikaiak szándékolt háttérbe szorítása: szó nem esik John Brown kétségbeesetten erőszakos akciójáról, a kor legnagyobb szónoka, a Lincolnnal élénk vitákba bocsátkozó és közös terveket szövögető Frederick Douglass fekete abolitionista vezető meg sem jelenik, a rabszolgák hányattatásainak Spielberg egyetlen képkockát sem szentel, az alkotmánykiegészítés elfogadásáig páriásként élő négymillió afroamerikai sorsáról semmit nem tudunk meg. És saját civil mozgalmi és földfogaló kezdeményezéseik sem érnek meg Spielbergnek egyetlen utalást sem: még a Fehér Ház alkalmazottai, Mrs. Elizabeth Keckley és William Spader – akik valójában az egyenlő jogokért folytatott harc vezetői közé tartoztak, előbbinek önálló memoárja is megjelent erről – is csupán szükséges díszletként, hálától túlcsonduló szemmel veszik körbe a nagyszerű Lincoln-családot, s Thaddeus Stevens házvezetőnő-szeretője is csupán a „felsőbbrendű fehér ember ajándékaként” veheti kézbe a képviselőházi határozat szövegét.

A feketék szerepe saját emancipálásukban tehát elsikkad; ez persze fájó hiánya a filmnek (két és fél óra játékidőbe igazán beleférhetett volna egy-egy illusztratív célú jelenet), ám ettől még a *Lincoln* a teremtő képzelet, a nagy ívű történelmi látomás, az utánozhatatlan hűségű tárgyi környezet, öltözködés- és viselkedéskultúra, valamint az egészen elsőrangú jellemábrázolás szuverén, önálló életet élő filmpozsón, és helye van minden idők legsokoldalúbb történelmi drámái között. Daniel-Day Lewis a saját hátán viszi el a darabot, nem csoda, ha Spielbergnek fél évtizedébe került, hogy rábeszélje és nélküle nem is akarta kivitelezni a forgatást. Már az, hogy a kortársak leírásai alapján ilyen meggyőzően rekonstruálni tudta az egykori elnök beszédhangját és rétori stílusát, s ráncokkal pókhálózott arcán a politikusi gondok mellett helyet szorított a szívszorító családi feszültségeknek is, önmagáért beszélne, ám ráadásul minden porcikáját alárendelte a lincolni személyiségjegyeknek. Vele szinte egyenrangú Tommy Lee Jones megjelenése a fizikailag törődött, ám (a történelmi Lincolnnal ellentétben!) a faji egyenlőséget csillogó intellektussal és trágár szókimondással képviselni tudó radikális republikánus Stevens alakjában; mellettük nemcsak az elnök mentálisan törékeny, férjét talán egyedül megértő feleségeként Sally Field színészi munkája, de valamennyi epizodista egyébként páratlan összhangja eltörpül.

A *Lincoln* fontos és megkerülhetetlen film – nem az első Spielberg filmográfiájában, és függetleníthető az általa kiérdemelt hivatalos elismerések számától és minőségétől. Fontos nemcsak Amerikában, de az európai szabadságharcok örökségét még számon tartók és a polgárháborús közállapotokat meghaladni kívánók táborában; azoknak, akik tartják magukat a be nem avatkozás párti Lincoln szellemi hagyatékához, és akik a lincolni morális etalon nyomán éppen az Egyesült Államok fokozott szerepvállalását ösztönzik; azoknak tehát, akiknek jelent valamit, hogy az Unió „örökkévalóságából merítenek reményt”, de azoknak is, akik ezt ádázul ellenzik. Legfőképpen pedig a mozilátogatóknak, akiknek e tabló – hibákkal és vitákkal együtt – érdek nélkül tetszik.

Lincoln. Színes, feliratos amerikai-indiai történelmi film, 150 perc, 2012. Rendező **Steven Spielberg**; író **Doris Kearns Goodwin**; operatőr **Janusz Kaminski**; főszereplők **Daniel-Day Lewis, Tommy Lee Jones**.

Tetszik

Legyél az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Györffy Iván: Lukianosz a moziban (Becstelen brigantyk. Színes, feliratos amerikai–német háborús film, 153 perc, 2009. Rendező-forgatókönyvíró-producer Quentin Tarantino.)** A rablók és pandúrok, a B-szériás filmek és a mozimitológia...
2. **Györffy Iván: A gyerekszabadító (Holdfény királyság (Moonrise Kingdom). Színes, feliratos amerikai játékfilm, 94 perc, 2012. Rendező-forgatókönyvíró-producer Wes Anderson.)** Bár egy generáció választja el a filmrendezőt az írótól –...
3. **Györffy Iván: Tigris és bárány (Pi élete (Life of Pi). Színes, szinkronizált amerikai kalandfilm, 127 perc, 2012. Rendező Ang Lee.)** A képzelet- és látványkavalkáddal kereskedő Ang Lee legújabb mozgóképutazása, a...
4. **Györffy Iván: Legenda újraírva (Robin Hood. Színes, feliratos amerikai–angol kalandfilm, 148 perc, 2010. Rendező-producer Ridley Scott;)** Nagy művészet egy agyonhasznált legendáról újat mondani, de Ridley Scottnak...
5. **Györffy Iván: Hattyúdal (Fekete hattyú (Black Swan). Színes, feliratos amerikai filmdráma, 108 perc, 2010. Rendező Darren Aronofsky)** Vörös és fekete, fény és árnyék, orom és szakadék, bezárkózás...

Cimkék: **Györffy Iván**